

Matei DAMIAN

Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați, România

## FRACTURI COMUNICAȚIONALE ÎN PROPAGAREA DISCURSULUI ȘTIINȚIFIC

De peste jumătate de secol, există voci care atrag atenția asupra izolării științei de societate, fenomen la care contribuie o serie de factori extrem de stabili, din păcate. Printre aceștia, hiper-specializarea cercetătorilor (subiect pe care îl vom detalia în paginile următoare) ocupă prima poziție. E de observat că nici practicile aflate în vigoare la nivelul instituțiilor și comunităților științifice (mai ales cele legate de recunoașterea capacităților și promovarea în carieră) nu contribuie defel la asanarea reală a asperităților despre care vorbim. Cel de-al treilea element-sursă pentru blocajul în discuție este *insuficiența valorificării comunicării cu publicul*, lucru pe care cercetătorii înșiși îl acceptă.

E necesară aici o precizare destul de acidă a lui Michel Claessens, care afirmă că, deși oamenii de știință comunică intermitent (în cel mai bun caz) cu „restul societății”, ei „nu se codesc, în general, să primească premiile, creditele și alte avantaje pe care [societatea] le acordă.”[1] Cu alte cuvinte, comunicarea substanței științifice ar fi, deocamdată, o afacere pe cât de profitabilă pentru comunitatea științifică, pe atât de proastă pentru public.

E adevărat că unii savanți realizează necesitatea apropierii de destinatarul medii și reușesc să eficientizeze lobby-ul personal sau de grup astfel încât, de pildă, încă din anii '90, în Anglia orice cercetător care solicită o finanțare publică pentru cercetare trebuie să prezinte un plan pentru popularizarea rezultatelor cercetării sale, oricare ar fi acestea. Din nefericire însă, astfel de demersuri rămân izolate, fiind departe de a masca (ca să nu mai vorbim de fluidizare) consistentele deficiențe existente; fiindcă există o adevărată tradiție a premeditării unei stopări/alterări exprese a comunicării cu publicul în anumite circumstanțe (care nu exclud defel arbitrarul), inclusiv ca prospect-abuz, cum e cazul serioasei publicații *New England Journal of Medicine*, care își sfătuiește explicit colaboratorii să recurgă la lexicul hiper-tehnic, dacă detectează vreo întrebare sau observație insinuantă din partea vreunui jurnalist.

Deseori, astfel de acțiuni sunt motivate prin riscul exilării activității de cercetare în zonele cenușii ale mass-media, în dauna unor teme pseudo-științifice derizorii. Cu toate acestea, majoritatea oamenilor de știință recunosc că activitatea lor de *comunicare* pe linia presă-public este deseori subsumată unei simple *informări*, fără ca substanța de atracție către comunicarea științifică reală să fie luată în considerare. A *personaliza* ori chiar a *afectiviza* discursul științific sunt acțiuni care, cultivate într-o direcție decentă, nu vor exclude păstrarea unei ținute discursive și nu vor altera caracterul judicios al demersului științific în sine. Așa cum subliniază Claessens, „profanul nu are [vreo] idee [mai ales] despre ceea ce [...] *nu este* [știința] și despre ceea ce *nu poate* ea. Această necunoaștere care, să observăm în trecere, este exploatată de unii oameni de știință pentru a justifica împrumuturile lor pentru cercetare, conduce astfel publicul să supraestimeze sau cel puțin să se înșele asupra capacităților tehnno-științei și să aștepte mari succese, ba chiar miracole, care nu vor apărea niciodată.”[2]

Conform unui sondaj realizat la începutul anilor '90 la cererea ministerului francez al cercetării și tehnologiei, 73% dintre cei intervievați nu considerau cunoștințele științifice ca fiind parte a culturii.

„În ciuda diferitelor definiții ale cuvântului *cultură*, o persoană va trece cu greu [...] drept cultivată dacă nu cunoaște marii clasici ai literaturii ori muzicii; în schimb, o eventuală lipsă de cunoștințe științifice va fi ușor tolerată [...]. Astăzi, nu arareori, se aud, de exemplu, intelectuali laudându-se că sunt total ignoranți în matematică sau fizică.”[3]

Gilbert Simondon evidențiază faptul că astăzi cultura a pierdut caracterul ei general – și generos – considerând în mod arbitrar criteriul estetic de raportare ca fiind cel dominant. Astfel, *obiectele* care funcționează după criterii tehnice sunt respinse și restrânse la simpla lor utilitate practică.

De unde, totuși, această diferență de nivel? Ea nu poate rezida, credem, în opinia lui Lévy-Leblond, potrivit căreia ar exista o „divergență clasică” între obiectul/obiectele științei moderne și cele ale vieții cotidiene; și aceasta fiindcă destule coordonate ale cotidianului rezultă din însăși ființarea și funcționarea actului științific. Mai degrabă faptul că rolul cultural al științei a scăzut, invers proporțional cu cel tehnicist, a dus la pierderea demnei tradiții științifice, pasibile de a fi împărtășită; ea nu mai poate proiecta vreun orizont de propagare culturală, fiind izolată de imperativele financiar-temporale și presată de materialul științific tot mai dens, dar și mai afectat de celeritatea stadială a cercetării.

Un al indiciu care arată că raporturile dintre știință și cultură sunt confuze (și că tehnno-științele sunt marginalizate inclusiv la nivelul politic al

celor mai înalte foruri educativ-culturale) este că UNESCO ar fi trebuit să se numească, de fapt, UNECO, dacă Joseph Needham n-ar fi insistat ca știința să apară în abrevierea organismului nou-înființat, dându-i-se astfel locul cuvenit alături de educație și cultură.

Totuși, comunicarea cu publicul pare a fi rămas marea piatră de încercare pentru oamenii de știință, care realizează că nu (mai) e suficient ca o teorie sau o descoperire să se constituie într-un factor de seducție doar pentru comunitatea științifică; fructul cercetării este inutilizabil dacă nu e împărtășit și publicului. Trebuie însă să recunoaștem că oamenii de știință au dezvoltat o noțiune antinomică, aproape imorală, privind comunicarea cu publicul: un flux într-un singur sens, dinspre inițiați spre profani, dezvăluit intermitent și lipsit de cel mai elementar altruism comunicațional. În sprijinul acestui comportament, savanții cred că problema de bază rezidă în certa incultură științifică a omului mediu, ceea ce transformă vulgarizarea într-un canal salutar de transmisie a realităților științifice, deși acest procedeu (de fapt, acest tip de discurs) nu-și poate nega construcția de compromis, el acționând deseori ezitant între ținuta științifică și teatralismul jurnalistic.

Deși majoritatea studiilor, începând cu anii '80 și până astăzi, relevă un interes accentuat al receptorilor pentru știință și tehnică, oferta este departe de a satisface cererea. „Din partea emițătorului (comunitatea științifică) constatăm dacă nu o incapacitate cel puțin o oarecare reticență pentru a se dedica sarcinilor de «vulgarizare».”[4] Aproape uimitoare este următoarea remarcă a lui Michel Claessens:

„Oamenii de știință, în marea lor majoritate, nu acordă decât puțină importanță comunicării **cu mass-media și cu publicul**, convinși fără îndoială că publicarea rezultatelor cercetării lor este de ajuns pentru a justifica sprijinul necondiționat al societății.”[5] (s. n.)

Așadar, mass-media și publicul sunt percepuți în zona comunității științifice ca fiind cei doi vectori ai destabilizării unui eventual (!) mesaj științific, în condițiile în care blocajul trebuie căutat în amonte, acolo unde savanții sincopează fluxul comunicării, uneori această acțiune fiind percepută ca o adevărată legitimare a nobleții actului științific în sine!

„Temându-se probabil că o transparență mărită a lucrărilor lor ar antrena o reducere a independenței lor de cercetători, o bună parte dintre ei arată un dispreț pentru «savanții publici», neluând în seamă vulgarizatorii științei și evitând contactul cu jurnaliștii.”[6]

Din păcate, există savanți eminenți care susțin că printre datoriile oamenilor de știință nu se află nicidecum cea de a-și vulgariza lucrările; în

schimb, publicul este cel care trebuie să facă efortul de a-și însuși instrumentarul noțional al articolelor pe care dorește să le asimileze ori al domeniilor științifice care-l interesează.

În realitate, așadar, oamenii de știință par să se preocupe mai mult de controlul informațiilor, decât de difuzarea acestora. Patricia Vendramin și Gérard Valenduc[7] identifică unul dintre motivele pentru care raporturile dintre savanți și jurnaliști sunt perpetuu încordate: în general, primii nu pot citi articolul imediat înainte de publicare, astfel că „produsul finit” ar fi, în opinia lor, alterat iremediabil. E adevărat că „imaginea” transmisă în final publicului poartă amprente ineluctabile ale celor ce o prelucrează, inclusiv clișee de-ale reporterilor ori „tușa finală” a vreunui editor, însă ar fi absurd să se pretindă o educare (eventual, exhaustivă) a publicului în imensul și rigidul cult al jargonului științific, fără a mai socoti probabilitatea unui eșec-sumă, în ciuda grandorii unui demers de acest fel.

În cele ce urmează, vom risca un citat ceva mai amplu din cartea lui Claessens, exemplul de mai jos având o relevanță deosebită în privința celor discutate până acum:

„Am organizat în aprilie 1996 o conferință de presă pentru Comisia Europeană în scopul de a prezenta rezultatele unui proiect care beneficiase de un suport comunitar. Acest proiect permisesse cercetătorilor europeni să realizeze un progres rapid și spectacular, descifrând genomul complet al drojdiei de bere, *Sacharomyces cerevisiae*, un organism utilizat de om de mai multe mii de ani și care este la originea primelor „biotehnologii” – producția berii și a pâinii prin fermentație. Era efectiv pentru prima oară când genomul unui organism eucariotic era descifrat, un rezultat făcut posibil datorită unei colaborări europene de mare anvergură, mobilizând mai mult de o sută de laboratoare timp de șapte ani. [...] Cercetătorii posedă de-acum instrumentele necesare și datele pentru a elucida biologia moleculară a acestei celule vii și, prin urmare, pentru a înțelege mai bine unele fenomene fundamentale ca viața, moartea boala. Unul din rezultatele acestor lucrări este acela că o celulă de drojdie poate fi considerată ca omenească 50%.”[8]

Însă ceea ce s-a întâmplat în timpul acestei conferințe constituie, de fapt, obiectul studiului nostru. Coordonatorul întregului proiect a primit sarcina de a expune ziariștilor istoricul și rezultatele cercetărilor, ceea ce a și făcut, însă cu atâta rafinament, încât, la finalul expunerii, ziariștii se simțeau răătăciți – cu bună știință! – pe o planetă a unei semantici absconshaotice. Un jurnalist spaniol a reușit să îngaime: „Și acum, ne puteți explica despre ce a fost vorba în acest proiect și la ce rezultate ați ajuns?” A urmat un discurs de „vulgarizare explicativă” a celor spuse până atunci, cu rezultate incomparabil superioare. De remarcat, așadar, că savanții posedă

„textul total”, ceea ce le conferă un privilegiu absolut, pe care unii dintre ei îl percep însă ca auxiliu al unei atitudini absolutiste, în contact cu presa ori publicul. Claessens continuă:

„După conferința de presă, la un pahar, acest cercetător îmi mărturisă că prezența altor oameni de știință în sală l-a stingherit foarte mult. «Mă aflu [...] în fața a două lumi opuse.» Această experiență și reacția conferențiarului arată că în mediul științific nu există o tradiție firească de vulgarizare. **Dimpotrivă, totul pare a arăta că pentru un cercetător faptul de a se adresa unor ziariști, de a le explica în termeni simpli conținutul și consecințele lucrărilor de cercetare este un efort care este rău perceput de către egalii săi și că din acest motiv el va căpăta o considerație redusă în comunitatea științifică.**”[9] (s.n.)

John Madox, fostul redactor-șef al revistei *Nature*, își pune serioase întrebări asupra (i)lizibilității textelor scrise de către savanți, pe care îi consideră scriitori în cel mai bun caz mediocri. El respinge vehement conexiunea vehiculată abuziv dintre lipsa caracterului lizibil al comunicării/comunicărilor științifice și tot mai complexul proces al evoluției științei, susținând că lipsa de claritate a discursului științific nu poate fi decât un act deliberat și atent studiat, indiferent de considerente.

Pe de altă parte, alți cercetători ai fenomenului constată că articolele de vulgarizare științifică exploatează toate trucurile literaturii de speță medie: eroi, monștri, mituri și presupusele emanații ale acestora în actualitate ori viitor etc. Până la urmă, vulgarizarea științifică este un gen literar. Lexicul ca pre-text se substituie în diverse grade limbajului poetic (vezi „amenințătoarea gaură neagră”, „atracție bizară” etc, chiar dacă „subiecții” sunt adesea inanimați). Slaba (sau fragmentara) reprezentare a științei în mass-media este un rezultat al evidenței potrivit căreia un mare număr de lucrări ori subiecte științifice sunt incompatibile cu „obiceiurile” marketingului de presă. Ceea ce explică de ce doar subiectele pasibile de a fi facil cosmetizate/romanțate au acces în presa „de calibru”.

O ultimă idee pe care am dori s-o reliefăm este fragmentarea tot mai accentuată a câmpurilor de cercetare. Sferele din care se compune știința sunt astăzi tot mai multe și par tot mai etanșe unele față de altele. Drept urmare, se pune problema unei premise perfecte pentru (auto-)generarea unor sincope de comunicare majore sub forma imploziilor din edificiul științific, inevitabile în astfel de circumstanțe.

„La ora actuală, specializarea oamenilor de știință a atins un astfel de nivel, încât aproape nici un cercetător nu mai are o viziune globală asupra unui subiect relativ complex. Disciplinele s-au segmentat în subdiscipline și sub-subdiscipline [...]”[10]

Cercetătorii par să știe „tot mai mult despre tot mai puțin”, cum spunea G. K. Chesterton, sau să constituie „insulițe înconjurate de oceane interdisciplinare de ignoranță”, după opinia fizicianului britanic John Ziman. Un alt indicator al compartimentării excesive a științei îl reprezintă explozia numerică a membrilor colectivelor de cercetare științifică: tot mai multe articole poartă astăzi semnătura mai multor zeci sau chiar sute (!) de autori. De pildă, articolul care anunța descoperirea celui de-al șaselea quark a fost semnat de peste patru sute de savanți!

„În zilele noastre, grădina cultivată a cunoștințelor științifice este divizată într-o multitudine de parcele îngrădite cu grijă. Iar contactele dintre disciplinele vecine sunt din ce în ce mai dificile și limitate. În plus, în sânul fiecărui domeniu o diferență rigidă tinde să se stabilească între «experimentatori» și «teoreticieni»”[11]

Pe lângă toate aceste dimensiuni ale unui clivaj ce pare ireparabil pentru simplul motiv că a fost, pe alocuri, scăpat de sub control, mai există una: noțiunea de „expert” a devenit un vid semantic. Numărul cercetătorilor ce posedă *ansamblul* de cunoștințe necesare în anumite circumstanțe, sistem pe care îl pot dubla prin stăpânirea gamei de experiențe pertinente, complementare elementului științific corespunzător, se diminuează într-un ritm frapant.

Dacă, fără îndoială, vidul de comunicare nu este un apanaj exclusiv al tehnostiințelor, nu poate fi negat faptul că acest teren a devenit periculos de permeabil la proliferarea fenomenului în discuție. Subinformării generalizate ce caracterizează cercetarea științifică îi corespunde uriașul impact asupra existenței pe care rezultatele cercetării îl au. Informarea publicului nu este, așadar, doar un imperativ dictat de firescul împărtășirii cunoștințelor științifice ori de iminența comunicării eficiente ca exercițiu democratic; este o chestiune reală de deontologie a oamenilor de știință. Fiindcă, dacă cetățeanul mediu și-a orientat asentimentul pe ruta „liberei circulații” a cercetării științifice, este absolut normal ca, în virtutea unui pact natural-compensatoriu, el să fie informat convenabil.

## NOTE

- [1]. Michel Claessens, *Tehnica împotriva democrației*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1999, p. 141.
- [2] *Ibidem*, p. 143.
- [3] *Ibidem*, p. 144.
- [4] *Ibidem*, p. 154.
- [5] *Idem*.

- [6] *Idem.*
- [7] Patricia Vendramin, Gérard Valenduc, *L'Echo des savants: la communication scientifique et le grand public*, Bruxelles, Fondation Travail – Université – E.V.O., 1996, *apud* Michel Claessens, *op. cit.*, p. 155.
- [8] Michel Claessens, *op. cit.*, p. 157.
- [9] *Ibidem*, p. 158.
- [10] *Ibidem*, p. 166.
- [11] *Ibidem*, p. 168.

## REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Chesterton, Gilbert Keith (1985). *Hanul zburător*, București, Univers.
- Claessens, Michel (1999). *Tehnica împotriva democrației*, București, E.D.P.
- Lind, William S.; Dîrlău, Andrei; Bazon, Irina (2015). *Corectitudinea politică: „religia” marxistă a Noii Ordini Mondiale*, București, Rost.
- Naisbitt, John (1989). *Megatendințe. Zece noi direcții care ne transformă viața*, București, Editura Politică.
- Patapievici, Horia-Roman (2002). *Cerul văzut prin lentilă*, Iași, Polirom.
- Popescu, Cristian Florin (2004). *Manual de jurnalism*, vol. II, București, Tritonic.
- Revel, Jean-François (1993). *Cunoașterea inutilă*, București, Humanitas.
- Zelizer, Barbie (2007). *Despre jurnalism la modul serios*, Polirom, Iași.

## Communicational Breaks in Spreading Scientific Discourse

**Abstract:** *The following paper essentially aims at detailing a traditional reality: the (in)efficiency (and necessity) of the act of communicating/spreading the results of any scientific research, as shown in Michel Claessens's book, La technique contre la démocratie. As this fair demand often proved itself uneven, being handled by whimsical actors, the great public used to be (and still is) the victim of diffuse beams of communication. Moreover, the webs of interests that drive (or driven by) the scientific communities – often sustained by possibly suspicious financial contrivances – also express a virtually impenetrable purpose.*

**Keywords:** *scientific research, public, (in)efficiency, communication, society.*